Marginaal: Het postmodernistische protocol

Lodewijk Brunt en Dieteke van der Ree

Een toonaangevend Amerikaans tijdschrift over etnografiebeoefening (*Journal of Contemporary Ethnography*, Vol. 23, no. 1, 1994) opende onlangs met een opmerkelijke bijdrage. Opmerkelijk niet zozeer vanwege de titel – 'Huwelijk en Gezin' – als wel vanwege de vorm: negen gedichten. Een proeve (vertaald door ons, LB en DvdR)

Huwelijk
Ik dacht altijd
dat het leuk was
een kleine schaduw
te hebben
om met me
in en uit
te gaan.

Wat de goede dokter zei
Uw zoon heeft hersentumoren
die niet te opereren zijn. In zijn
puberteit zal hij links steeds
zwakker worden tot hij naar bed gaat
kou vat en overlijdt.

Doe gewoon tegen hem.

In een nawoord behandelt de auteur van deze gedichten – Laurel Richardson, hoogleraar sociologie aan de Ohio State University – de vraag waarom poëzie óók etnografie is. Deze nieuwe vorm om etnografisch materiaal te presenteren hebben we, aldus Richardson, in eerste instantie te danken aan de huidige postmoderne tijd: de manieren waarop etnografie wordt bedreven en ge(re)presenteerd zijn volop in discussie. Zelf experimenteerde Richardson al eerder met het weergeven van etnografische bevindingen: een vraaggesprek werd door haar tot een gedicht van

vijf bladzijden omgewerkt, veldwerkaantekeningen veranderden in een etnografisch toneelstuk, een discussie met een respondent werd tot filmscript verwerkt, een congresbijdrage tot een 'lezing met discussie' en een boekbespreking tot heidens ritueel.

Het doel van etnografie wordt door Richardson opgevat als het 'opnieuw vertellen' van de 'doorleefde ervaring'. De gebruikelijke, door onderzoekers gehanteerde vorm om deze ervaringen aan de lezers door te geven – het conventionele verhalende proza – is niet noodzakelijkerwijs de beste. Een reeks gedichten in het kader van een bepaald thema bijvoorbeeld – een 'geïmpliceerd verhaal' – voldoet volgens Richardson beter. Waarom de lyrische poëzie daartoe meer geschikt is, wordt pas duidelijk als blijkt dat Richardson met de 'doorleefde ervaring' niet slechts het verwoorden van de ervaringen van haar respondenten bedoelt, maar uitdrukkelijk een beroep doet op 'de verantwoordelijkheid' van de lezer. Die moet de 'opnieuw gecreëerde ervaring' kunnen 'voelen'. Wat er met het in de gedichten geïmpliceerde verhaal door de lezer gevoeld moet worden, wordt door de titel aangegeven. Had haar cyclus niet *Huwelijk en Gezin* geheten maar bijvoorbeeld *Papieren Vliegtuigjes* (de auteur zegt dit letterlijk!, LB en DvdR), dan had de lezer de gedichten anders geïnterpreteerd. En daar blijft het niet bij, want de 'ik' uit de gedichten kan zowel betrekking hebben op een informant als op de auteur zelf. Bij poëtische representaties hebben we als lezer de keuze wie met 'ik' wordt bedoeld. Het ligt er maar aan bij welke traditie aansluiting wordt gezocht: die van de sociologische 'levensgeschiedenissen' of die van de reflexieve 'subjectieve sociologie'. Het wetenschappelijke argument dat Richardson voor deze postmoderne poëtische bewerking van etnografisch materiaal opvoert, is even kort als veelzeggend. In een gedicht (een 'spontane foto' van een 'deel van een levensgeschiedenis') komt de complexiteit van menselijke ervaringen beter tot uitdrukking.

Met haar gedichten en de toelichting daarop zet Richardson een aanval in op de traditionele wetenschappelijke praktijk, en met name op de gangbare etnografische methodologie. Ze beweert dat daarmee geen recht kan worden gedaan aan complexe, soms chaotische en tegenstrijdige manieren waarop mensen hun dagelijks bestaan ervaren. En dat deze ervaringen al helemaal niet tot hun recht kunnen komen in een etnografisch verhaal met een probleemstelling, een bijpassend betoog en de conclusies daaruit. De gewone onderzoeker is er doorgaans veel aan gelegen zijn lezerspubliek zo nauwkeurig mogelijk te informeren over de context van zijn onderzoek en zijn eigen rol daarin. Hij schrijft en herschrijft net zolang tot zijn bevindingen zo duidelijk en getrouw mogelijk op papier staan en hoopt daarmee een verhaal te hebben geschreven dat zijn lezers iets 'doet'. Richardson gaat veel verder, het voor velen zo heikele probleem van het balanceren tussen betrokkenheid en distantie omzeilt ze door in het midden te laten wie of wat nu eigenlijk de onderzoeker of het object van onderzoek zijn.

Richardson zegt over haar gedichten: '[Ik] heb me gehouden aan het weten-

schappelijke protocol'. Maar ditzelfde protocol wordt door haar als methodologisch 'knellend' en 'autoritair' ervaren en dus 'gedeconstrueerd'. De 'bevrijdende' conclusie is dat we ons niet zozeer zorgen zouden moeten maken over de vraag of poëzie wel etnografie is, maar ons zouden moeten afvragen wanneer 'poëzie eigenlijk geen etnografie is'. Het was consequenter geweest als Richardson in haar nawoord niet had teruggegrepen naar het conventionele exposé, maar een poging had gedaan haar argumenten in de vorm van een toneelstuk weer te geven, of, eleganter, voorgesteld had de etnografische gedichten ook naar literaire maatstaven te beoordelen. Over de beoordeling van haar literaire produkten zegt ze geen woord.

De postmoderne dichteres/etnografe is zich ervan bewust dat kennis contextueel gelegitimeerd wordt en dat er, om gelezen te kunnen worden, redactionele poortwachters moeten worden gepasseerd. Omdat haar gedichten in het *Journal of Contemporary Ethnography* verschijnen *zijn* ze etnografisch, aldus de schrijfster. Een postmoderne redenering die er wezen mag! We herinneren ons J.C. Bloems gedicht *De Nachtegalen*.

> Ik heb van 't leven vrijwel niets verwacht,
> 't Geluk is nu eenmaal niet te achterhalen.
> Wat geeft het? – In de koude voorjaarsnacht
> Zingen de onsterfelijke nachtegalen.

Zou dit gedicht een ornithologische verhandeling geworden zijn als het ooit was gepubliceerd in een biologisch vaktijdschrift? Bepaald niet, maar het is wel schitterende literatuur.

Dit raakt de kern van de zaak. Als Richardson haar zin krijgt en we ons voortaan in gedichten met elkaar moeten verstaan, zal het er tóch op neerkomen dat we goede gedichten échte poëzie blijven noemen, terwijl slechte gedichten als etnografie worden afgedaan.